

Τα αδιαπραγμάτευτα και σταθερά στοιχεία ερμηνείας του βυζαντινού μέλους (Νεκτάριος Θάνος, Πρωτοψάλτης Ι.Μ. Νικοπόλεως και Πρεβέζης, ΜΑ Θεολογίας)

[/ Πεμπτουσία](#)

Σε μια εποχή που η γνώση πληθαίνει τρομακτικά ημέρα με την ημέρα, με απο-τέ-λε-σμα οι έννοιες και τα πράγματα να αποκτούν ακόμα πιο συγκεκριμένο και εξειδικευμένο περιεχόμενο, οι διά-κονοι της Ψαλτικής Τέχνης επα-να-παυ-ό-μαστε στην ασάφεια, επικαλού-με-νοι μάλιστα την παράδοση και τους εκ-προ-σώπους της. Και επειδή εχθρός της αλήθειας δεν είναι το ψέμα, αλλά η σχετι-κο-ποίησή της, χρήσιμη θεωρούμε την κατάθεση μερικών σκέ-ψεων σχε-τικά με την πράξη της Ψαλτικής.

Δανειστήκαμε για τον τίτλο και το περιεχόμενο του κειμένου αυτού μια έννοια από τα μαθηματικά, την έννοια της σταθεράς. Σταθερά ορίζε-ται μια πο-σότητα, ένας αριθμός, που πα-ρα-μένει αμετάβλητος. Θα ανα-φερ-θούμε λοι-πόν σε σταθερές, σε θεμε-λιώ-δεις και δο-μικές έννοιες της Ψαλ-τι-κής, που δεν είναι φι-λο-σοφικά με-γέθη, τα οποία ως συ-νήθως δί-νουν τρο-φή στους φιλέρι-δες, αλλά είναι πράγματα, έχουν δηλ. άμεση, αναγκαία, και ανα-πό-φευκτη πρα-κτι-κή ε-φαρ-μογή στην ψαλμωδία.

Η πιο βασική έννοια και σταθερά της Ψαλτικής και της μουσικής γενικότερα, χωρίς την οποία δεν μπορεί να παραχθεί μελωδία, είναι τα **διαστήματα**, οι αποστάσεις δηλ. των φθόγγων μεταξύ τους. Τα διαστήματα είναι μαθηματικές σχέσεις οι οποίες, όταν τηρούνται, παράγεται εύηχο άκουσμα. Όσο πιο ακριβής είναι η απόδοση των διαστημάτων, τόσο αυτή η μουσική ακρίβεια και σαφήνεια αναδεικνύει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε ήχου. Η καθ' ημάς Α-να-τολή, «η αγία Ανατολή» - κατά τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο, μη περιφρονούσα κάτι απ' όσα ο Δημιουργός της χάρισε, συμπεριέλαβε στο μουσικό της σύστημα διαστήματα 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20 τμημάτων. Αυτή η ποικιλία της Ψαλτικής είναι και ο σταυρός της, η δυσκολία της, αλλά και η ανάστασή της, η δυνατότητα που έχει η ιερά μουσική μας να καλύπτει όλο το φάσμα των αισθητικών επιλογών, των συναισθηματικών αποχρώσεων και θυμικών κινήσεων του ανθρώπου, που δονείται από την δύναμη της μουσικής.

Όπως είπαμε παραπάνω, η ευρύτατη αυτή δια-στηματική ποικιλία διευ-κο--λύνει κα-θο--ριστικά την ανά-πτυ--ξη του λεγομένου μουσικού ή-θους. Οι περισ-σό-τεροι έχουμε διαβάσει σε θεω-ρητικά συγγράμματα για το συσταλ-τι-κό, δια-σταλ--τικό και ησυχαστικό ήθος των ήχων και ασφαλώς όλοι έχουμε προ-σέξει τους εγκωμιαστικούς για κάθε ήχο στίχους που βρί-σκονται στην Παρακλητική, στο τέ-λος κάθε εβδομα-διαίας πε-ριό-δου.

Για να προ-σεγ-γίσουμε τον πλούτο των διαστημάτων της πα-ρα-δοσιακής Ψαλτικής, α-παι--τείται αναντίρρητα εντρύφηση σε πα-ρα-δοσιακά ακούσματα, τό-σο ψαλτικά όσο και πα-ρα-δοσιακά (φω-νη-τικά ή οργανικά) και παράλληλα έμπο-νη μελέτη των μουσι-κών μαθημά-των σε αργό χρόνο, ώστε να μπο-ρού-με να α-κού-με την φωνή μας, να αισθανόμαστε το εκτελούμενο μου-σικό διά-στη-μα και την ακρίβεια ή όχι της εκφοράς του, ώσπου η ορθότητα της εκφοράς του να γί-νει ενсу-νεί-δη-τη πράξη, πάγια συνήθεια και πρα-κτι-κή αταλά-ντευτη.

Συνακόλουθο φαινόμενο των διαστημάτων είναι οι έλξεις. Ό-πως γνωρί-ζουμε, στην Ψαλτική έχουμε φθόγγους δε-σπό-ζοντες και άρα σταθε-ρούς, και φθόγγους υποτασσόμενους και άρα κινούμε-νους. Οι έλξεις, νόμος της φύσεως, κατά τους θεωρητικούς της Ψαλτικής, δεν είναι παρά η κίνηση των υποτασ-σόμενων φθόγγων του ήχου προς τους δε-σπό-ζοντές του. Βασικό συ-στατικό των ήχων οι έλξεις συμπληρώνουν το άκου-σμα κάθε ήχου και ενισχύουν την εκ-φρα-στι-κότητά του. Η εκτέλεση των έλξεων δεν είναι πάντα στατική, αλλά εκ-φρά-ζε-ται άλλοτε με βαθμηδόν κίνη-ση του ελκομένου φθόγ-γου προς τον δεσπό-ζο-ντα και άλλοτε με κάποια ανάλυση. Σε κάθε πε-ρί-πτω-ση απαι-τείται σύνεση και διάκριση στην εκτέλεσή τους. Ασφαλής οδηγός στην κατα-νόηση του φαινο-μένου των έλξεων δεν είναι μόνον οι θε-ω--ρη-τικές πραγ-ματείες, που ανα-φέρο-νται στο ποσόν της έλξεως, αλλά κυρίως οι παραδο-σια-κές ερμηνείες που απο-τυπώνουν το ποιόν της έλξεως.

Ακόμη, μέγεθος σχετιζόμενο με τα διαστήματα, τα συστήμα-τα και το ήθος κάθε ή-χου είναι το ισοκράτημα, στο οποίο δεν θα αναφερθούμε διε-ξοδικά, καθώς αποτελεί ξεχω-ρι-στό θέμα προς ανάπτυξη. Υφολογικά το ισοκράτημα επιβάλλεται λιτό ως προς τις αλλαγές και διακριτικό ως προς την ένταση της φωνής, διότι σκοπός του δεν είναι να αναδειχθεί το ίδιο (σαν ένα είδος δεύτερης φωνής), αλλά να α-να--δείξει το μέλος. Λειτουργεί ακρι-βώς όπως το βάθος της ει-κό-νας (fondo) στην αγιογραφία, πρέπει δηλ. να γίνεται αντιληπτό μόνον όταν απουσιάζει. Από θεω-ρητικής απόψεως το ισοκράτημα ταυτίζεται το-νικά με την βάση του τε-τρα-χόρδου ή πε-νταχόρδου κάθε ήχου στηρίζοντας έτσι και ανα-δει-κνύοντας το τετρά-χορ-δο ή το πεντά-χορ-δο αντιστοι-χως, καθώς και την ιδιαί-τερη δο-μή και τα επι-μέ-ρους χαρα-κτη-ριστικά του ήχου.

Μια δεύτερη ψαλτική σταθερά είναι ο **χρόνος**. Χρόνος είναι η χρονι-κή διάρκεια που δα-πανάται, για να προφερθεί κάθε φω-νη-τικός χα-ρακτή-ρας (ίσον, ολίγον κ.λπ.). Μονάδα μέ-τρησης του χρό-νου είναι ο πρώ-τος χρόνος του μουσι-κού κειμένου, ο οποίος καθο-ρί-ζεται ως η διάρκεια κά-θε φωνητικού χαρα-κτή-ρα (εκτός της υπορ-ροής που περιλαμ-βάνει δύο χρό-νους - φωνητικούς χαρακτήρες). Κάθε φω-νητικός χα-ρακτήρας έχει απόλυτη χρονική αξία και ισούται με όλους τους χρό-νους του μουσικού κει-μένου. Η χρονική όμως διάρκεια κάθε χρό-νου δεν είναι απόλυτη αλλά σχετική και εξαρτάται από την ταχύτητα ή την βρα-δύτητα με την οποία εκτε-λείται η μουσική σύνθεση.

Τί σημαίνει όμως χρόνος στην πράξη και τί συνέπειες έχει η πιστή τήρη-ση ή όχι της σταθεράς αυτής; Σημαίνει πρώτα απ' όλα ότι με την ταχύτητα που αρχίζουμε να ψάλ-λου-με ένα μέλος, με την ίδια συνεχίζουμε ως το τέλος· ούτε πιο γρήγορα, ούτε πιο αργά. Αλλιώς, αν στην αρχή του μέλους δαπανάμε π.χ. μι-σό δευτερόλεπτο για κάθε φωνητικό χα-ρακτήρα και καταλήγουμε να δα-πα-νάμε τρία τέταρτα του δευ-τε-ρολέπτου, αυτό σημαί-νει ότι όσο ψάλλουμε ένα μέ-λος, τόσο επιβραδύνουμε την εκτέλεσή του. Αυξάνοντας ή μειώνοντας λοι-πόν την α-ξία του δα--πα-νώ-μενου χρό--νου, μεταβάλλουμε την χρο-νική αγω-γή, σπατα-λά-με άσκοπα λει-τουρ--γικό χρό-νο προκαλώντας ασυ-ναίσθητα άγχος στον ακρο-α-τή, όταν σμι-κρύ-νουμε την χρο-νικά αξία, και ανία, όταν μεγεθύνουμε την χρο-νική αξία των απλών χρό-νων.

Δυστυχώς η σταθερά του χρόνου είναι η πιο περιφρονημένη στον ψαλτι-κό χώρο. Ενώ δεν είναι μέγεθος διαπραγματεύσιμο, έχει καταλήξει να θεω-ρεί-ται επιλογή των ψαλτών. Ακόμη και μεγάλοι ψάλτες καθιέρωσαν το άχρονο ψάλ--λιν, είτε από αδυναμία είτε από επιλογή, ενώ οι επίγονοί τους θεώρησαν αυτονόητο δικαίωμα να ψάλ-λουν κατά το δοκούν, εγ-χρόνως ή όχι, πράγμα μου-σι-κώς άτοπο. Ο χρόνος είναι απαραί-τη-το στοιχείο της ψαλμω-δίας, η οποία χω-ρίς αυτόν φαντά-ζει

ανο-λοκλήρωτη, ανιαρή, ανίκανη να συγχρονίσει τον εσω-τε-ρικό κόσμο του πιστού με τον λειτουργικό λόγο.

Στο σημείο αυτό δεν θα μπορούσαμε να μην αναφέρουμε δύο λα-μπρά πα--ρα-δείγ-ματα ψαλ-τών, των οποίων η ερμηνεία είναι υπο-δειγ-ματική ως προς την συνεπή τήρηση της στα-θεράς του χρό-νου. Πρόκειται για τον μα-κα-ρι-στό Άρ-χοντα Πρω-το-ψάλτη της Μεγάλης του Χριστού Εκ-κλη-σίας Θρα-σύ-βουλο Στανί-τσα και τον Πανα-γιώ-τη Νεοχω-ρί-τη, Τοπο-τη-ρη-τή Πρω-τοψάλτη της Μεγάλης του Χριστού Εκ-κλη-σίας.

Κατακλείοντας την αναφορά στο μέγα θέμα και πρόβλημα του χρό-νου θα θέλαμε να πούμε ότι ο χρόνος στην Ψαλτική θερα-πεύεται αφ' ενός όταν με-λετούμε με την βοήθεια με-τρο-νόμου και αφ' ετέρου με την προσήλωσή μας σε ψαλ-τικά ακούσματα, που χαρακτη-ρί-ζο-νται για το έγχρονο της α-πό-δοσής τους. Σε κάθε περίπτωση πά-ντως, ο χρόνος έχει να κάνει με την εσω-τε-ρική εγρή-γορ-ση του ερμηνευτή, με την αυτοπειθαρχία του και με την ερμη-νευ-τική του αυτο-συγ-κρά-τηση.

Ένα τρίτο δομικό, απαραίτητο και σημαντικώτατο στοιχείο της Ψαλτικής είναι ο **ρυθ-μός**. Ρυθμός ονομάζεται η διαίρεση της μελωδίας με ο--ρι--σμένη τά-ξη σε ομάδες ή α-θροί-σματα χρόνων. Ορί-ζεται και ως η εναλ-λα-γή ακου-στικής ανο-μοιό-τητας στην έντα-ση κατά την προφο-ρά των φω-νη-τικών χαρακτή-ρων της μου--σι-κής. Τα μέρη του ρυθμού ονο-μά-ζονται ρυθ-μι-κοί πόδες επειδή δεικνύονται με τα πόδια στον χορό. Με απλούστερα λόγια ρυθμός είναι η οργά-νωση των α-πλών χρό-νων, που αναφέραμε παραπάνω, σε ρυθμικά σχήματα (δί-ση-μος, τρί-ση---μος, τε-τρά--σημος κ.ο.κ.). Πρακτικά ρυθμός σημαί-νει τονισμός, παλ-μός. Ο ρυθ---μός είναι η ψυ-χή, όπως λέγεται, της ψαλμω-δίας. Χωρίς αυτόν το μέλος είναι νε-κρό· είναι σώμα ασπόνδυλο, που αντί να βαδί-ζει χα-ριέντως, αντί να χο-ρεύει, σύρεται πλητ-τόμενο από την ερ-μη-νευτική αναπη-ρία της α-που-σίας του ρυθμού.

Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη να διευκρινίσουμε, πρώτον ότι η αυ-ξο--μεί-ω-ση της έντασης της φωνής κατά τα πρότυπα των δυ-τικών μουσι-κών όρων for-te και piano δεν απα-ντώνται στις πα-ρα-δοσιακές ερμηνείες και η χρήση τους ζη-μιώ-νει την αίσθηση του ρυθμού τόσο στον ερμηνευτή, όσο και στον ακροατή, και δεύτερον, κακώς ταυτίζονται οι έννοιες χρόνου και ρυθμού. Χρόνος σημαί-νει ότι οι χρονικές μο-νά-δες (ίσον, ολίγον κ.λπ.) πρέπει ισόχρονα να εκτελού-νται, ενώ ρυθμός είναι η οργάνωση των μονάδων αυτών σε ρυθμικά σχήμα-τα με βάση τον τονισμό των λέξεων ή των με-λω-δικών φράσεων. Απόρ-ροι-α της σύγ--χυσης χρό-νου και ρυθμού είναι η λανθασμένη άποψη, ότι εφ' όσον ψάλλου-με με ρυθ-μό, παλ-μό, το-νι-σμό λέξεων και μουσικών φρά-σεων, δεν χρειά-ζεται να επιμένουμε

στην ι-σό-χρο-νη ακρίβεια εκτέ-λεσης των μουσικών φθόγ-γων. Αυτό όμως δεν είναι παρά μια ακόμη ερμη-νευτική χωλότητα, διότι ο χρόνος χωρίς τον ρυθμό, χω-ρίς τον παλμό, προκαλεί ανία, ενώ ο ρυθμός χωρίς τον χρόνο δια-ταράσσει τις συνθήκες συντονισμού ακροατηρίου και ερμη-νευτή, που είναι και ο σκοπός της μουσικής και δη της ιεράς και λειτουργικής αυτής τέχνης.

(συνεχίζεται)

-